

CHAOS OG UDVEJE.

Praktiske og sociologiske Bidrag til Belysning af Kulturkrisen.

Af Joseph Davidsohn.

I.

Der er en ikke tilstrækkeligt paaagtet Forskel mellem Krigen 1870—71 og den, vi sidst har oplevet. Krigen i 1870 førtes mellem et Tyskland i stærk Fremdrift, med en voksende økonomisk og politisk Kraft, men uden en politisk Position svarende dertil. Og et Frankrig, der var Europas ledende Magt, i hvert Fald paa Fastlandet, men allerede frembød Tegn paa politisk og økonomisk Tilbagegang. Altsaa den klassiske Konflikt mellem Opkomlingen, med de stærke Krav paa Plads til at røre sig, og den gamle Indehaver af velerhvervede Rettigheder. Den Lære, som Samtiden, og da især Sejrherren, uddrog af Begivenhedernes Gang, blev da ogsaa den vel kendte tyske Theori om Krigen som den retfærdige Omfordeler, der stiller Tingene paa Plads, sanerer Forholdene ved at skifte Sol og Vind lige, d. v. s. efter den nye Tingenes Tilstand. Skarpest kan denne Lære udtrykkes i Formlen „Magt er Ret“. Det betyder, at de samme Faktorer, hvorpaa en Stats Magt beror: stor og voksende Befolkning, tiltagende Handel og Industri, god og stærk økonomisk og politisk Organisation, ogsaa giver den Ret til et Omraade, til Arbejdsbetingelser, til en politisk Position, der staar i Forhold dertil. Dette, og ikke det taabelige: at man har Ret til at gøre alt, hvad man har Magt til, er Ordets sande Mening, selv om ikke blot Fjender, men ikke mindst Sejrherrene selv let fristes til at tage det i den anden Betydning.

Denne Opfattelse af den forrige Krig var ogsaa, i Aarene indtil 1914, Tyskernes Opfattelse af den næste, den der skulde komme. De konkrete Ønsker og Krav var maaske nu blevet andre, og især saa man jo med lystne Blikke efter de

store Koloniriger, som Lande af lavere økonomisk og politisk Rang, og da især den tidligere Storhed Frankrig, fremdeles sad inde med. Hvad der nu skulde ske, hvad den næste Krig skulde bringe, var en ny Omfordeling, en ny Stille paa Plads, et nyt forholdsmæssigt Skifte af Jordens Goder mellem det nye Rige med den stærkt voksende Befolkning paa de 60 Millioner og det gamle med en stagnerende paa 40. Og da fremdeles det, der udgjorde Tysklands Ret — Befolkningen, Industrien, Handelen, den glimrende Organisation — var lige saa mange rige Magtkilder, burde der jo ikke herske Tvivl om Udfaldet.

Som bekendt kom det anderledes. Hvorfor? Simpelt hen fordi Kampen ikke kom til at staa mellem Tyskland og en af de gamle Verdensmagter, men mellem Tyskland og dem alle, alle dem, hvem en almindelig Omfordeling maatte bringe Tab, alle Indehavere af velerhvervede Rettigheder. Tyskland blev overvundet, ikke af en enkelt gammel privilegeret Stat, som det maatte have kunnet besejre, men af Alliancen af gamle privilegerede Stater, der viste sig stærkere i Længden. En Mulighed, man maaske kunde have forudset, og som var forudset af adskillige, hvem hverken Parallellen med den forrige Krig eller blotte Ønsker og Forhaabninger havde beruset.

Men Opdagelsen af denne simple Fejlregning betyder Militarismens Fallit som social Livsanskuelse. Saa længe man kunde og maatte tro paa Krigen som den store å jour-Fører, der med Mellemlum fornyede og foryngede den forældede Magtfordeling, saa længe kunde og maatte man ogsaa affinde sig med Krigen, dens Gru, dens Ødelæggelser, dens Kultur-mord. Paa den ene Side maatte man sige sig selv, at Livet er nu engang ikke anderledes, en saadan Operation er altid smertefuld, men paa den anden Side ikke blot gavnlig, men fra Tid til anden nødvendig. — Den lille Fejlregning, den lille Forglemmelse af, at Krigen ikke nødvendigvis bringer den stærkeste og Indehaveren af den stærkestes Ret Sejr, men gennem Alliancer lige saa vel kan bringe ham Fordærv, kuldaster den hele militaristiske Livsanskuelse. Fører Krigen ikke med Sikkerhed til det økonomisk og politisk nødvendige Resultat, er den blot et Lykkespil, da har den moralske Vilje og Evne til at underkaste sig, ja blot affinde sig med dens Gru og Bestialitet, mistet sit ideelle Udgangspunkt. I denne Forstand — og kun i denne — kan man tale om Militarismens Fallit. Iøvrigt befinder denne Fallent sig jo, som saa mange andre, i bedste Velgaaende.

Men er Krigen ikke den usvigeligt sikre Udløser af den fra Tid til anden opsamlede økonomiske og politiske Spænding, af Misforholdet mellem en Stats Styrke og Trang til Udfoldelse paa den ene Side, dens Andel i Goderne og Lejlighed til Udfoldelse paa den anden, er jo ikke blot dens moralske, men ogsaa dens faktiske og praktiske Nødvendighed et aabent Spørgsmaal. Og dermed skifter ogsaa Billedet af de Tilstande, Krigen har draget efter sig, Karakter. Den Spænding, der søgte sin Udløsning gennem den sidste Krig, er ikke blevet udløst. Det store Rige med det fremskredne økonomiske Liv har ikke faaet det Spillerum for sine Kræfter, der svarer til dets Behov. Det er tværtimod blevet berøvet en stor Del af det Virkefelt, det raadede over i Forvejen. Misforholdet er langt fra at være hævet; Spændingen er ikke udløst, men mangedoblet. Vi styrer altsaa mod en ny Krig. Men naar det store stærke Rige, med de mægtige Hjælpekilder, med en halvhundreaarig Fredsperiode efter store Sejre bag sig, ikke formaaede at vinde Overhaand, hvorfor skulde det da lykkes bedre for et svækket, søndret, besejret Rige uden Hjælpekilder. Blev Udfaldet sidst mod Beregning, bliver den næste Krig den store Hasard, der end ikke tillader nogen Beregning. Og da befinder vi os ikke mere i en nødvendig, men forbigaaende Overgangstilstand, der skal føre os frem til ny Ligevægt, men planløst, hensigtsløst stødt ud i Tilfældighederne. Det er ikke mere en Krise, vi oplever, det er Chaos.

II.

Under disse Omstændigheder kan det Spørgsmaal ikke afvises: om der findes en Vej ud af dette Chaos. Det er det gamle Spørgsmaal om Krigens Aarsager og Nødvendighed, som der nu paany bliver god Mening i at rejse. Siden Kjælléns Dage er det almindeligt indrømmet, at de Faktorer, der bestemmer Staternes indbyrdes Forhold, og ikke mindst deres Sammenstød, er af tre Slags: økonomiske, ethniske og geografiske. De geografiske Problemer er imidlertid egenartede, forskellige fra Tilfælde til Tilfælde, hvorfor de ikke kan behandles her. De økonomiske og ethniske Problemer derimod frembyder fælles Grundtræk, ja er i en vis Forstand altid de samme. Det er derfor mod disse to Slags Aarsager, at Opmærksomheden maa rettes, naar man i Almindelighed spørger sig, hvorledes Krig skulde kunne forebygges.

De økonomiske Faktorer i videste Forstand er Landenes

forskellige Befolkningstæthed og -vækst, Intensiteten af deres økonomiske Aktivitet, Fastheden af deres politiske Organisation etc. Blandt disse Forhold indtager imidlertid Befolkningen den vigtigste Plads. Det er en stor og voksende Befolkning, der paa den ene Side betinger, paa den anden Side nødvendiggør en intensiv Produktion. Og paa lignende Maade dominerer Befolkningsspørgsmaalet det politiske: Statens Organisation, Magt, Muligheden og Nødvendigheden af Ekspansion. — De ethniske eller kulturelle Faktorer paa sin Side har i vore Dage et overvejende nationalt Præg.

Medens Staterne vokser og aftager i Befolkning, i økonomisk og politisk Kraft, forbliver Fordelingen af Goder og Udviklingsmuligheder foreløbigt den gamle. Fra Tid til anden kommer da den alt skildrede Situation til at foreligge, at en Stat med en ringe, maaske endog aftagende Befolkning og et stagnerende økonomisk Liv sidder inde med Kolonier eller Raastoffelter, som den knapt formaar at udnytte, medens en anden Stat med stor og stærkt voksende Befolkning, et pulserende økonomisk Liv savner baade vigtige Raastoffer, Handelsmuligheder og Plads til at røre sig i det hele. Der er ingen Tvivl om, at det i Virkeligheden er dette fra Tid til anden tilbagevendende Misforhold og den heraf fremgaaende, stadigt voksende økonomiske Spænding, der søger sin Udløsning gennem Krigene. Forsaavidt bunder disse altsaa i Staternes ulige Befolkningsvækst.

Det er som bekendt meget omstridt, hvilket Forholdet mellem de økonomiske og de nationale Faktorer i den almindelige Politik egentlig er. Nogle vil i det nationale Element kun se Forklædninger eller fjernere Virkninger af de egentlige, økonomiske Aarsager. Det er imidlertid vist, at de nationale Modsætninger er der, hvorledes de end er opstaaet. Og Kampen om Raaderum mellem Grupper med forskelligt Sprog og Civilisation er i hvert Fald nu en selvstændig politisk Faktor, der gør sig gældende, ogsaa hvor vi ikke formaar at faa Øje paa nogen økonomisk Nødvendighed for en saadan Kamp. Og netop denne Krigsaarsag er det, der fremfor alle tildrager sig den almindelige lagttagers Opmærksomhed.

Vi kan altsaa regne med to væsentlige Krigsaarsager: den ulige Befolkningstilvækst og de nationale Modsætninger, og spørger, om de frembyder nogen Mulighed for Afledning. —

Det Middel, der under Krigen fra flere Sider udraabtes til Undgaaelse af fremtidige Krige, og som vel fremtidig nyder almindelig Tiltro, er „Nationernes Selvbestemmelsesret“. Man

mener hermed i Virkeligheden „Territoriernes Selvbestemmelsesret“ eller m. a. O.: at Beboerne af ethvert Territorium skal have Lov til at bestemme, til hvilken Stat det skal høre.

Det er nu sikkert og vist, at en almindelig Gennemførelse af dette Princip kunde bortfjerne en meget stor Del af Sprængstoffet i Europa og bidrage til at gøre Krige sjældnere. Men alt afhænger af, hvorledes det blev gennemført. Hvis paa en given Dag alle omstridte Territorier fik Lov til at erklære sig for en eller anden Stat, som de saa for Fremtiden skulde tilhøre, er det klart, at det, man virkelig havde opnaaet, vilde være: at forevige Grænserne mellem Nationerne som de ligger i Dag. Naar efter nogen Tids Forløb, gennem aftagende og tiltagende Befolkning, de faktiske Grænser for Nationaliteternes Omraader havde forskudt sig, vilde man staa overfor nye Misforhold, der enten maatte udlignes gennem nye Afstemninger eller atter give Anledning til Krig.

Med andre Ord: Nationernes Selvbestemmelsesret kan lige saa vel blive en krigsskabende som en krigshindrende Foranstaltning. Og Betingelsen for, at den kan tjene Freden, ikke Krigen, er, at Territoriernes Selvbestemmelse ikke sker engang for alle, saa at Forholdene, som de er paa en tilfældig Dag, fastlægges for Tid og Evighed. Nej, Selvbestemmelsesretten maa være konstant; radikalt udtrykt: ethvert Territorium maa til enhver Tid kunne fordre sig henlagt under den forønskede Stat.

Men hvad vil Følgen heraf blive? For at undgaa Tilstrømning af fremmede Elementer, der maaske engang i Tiden vil forlange en Del af Territoriet henlagt under en anden Stat, vil ethvert Land gennem Forbud mod eller Kontrol med Indvandringen søge at sikre sig mod en saadan Eventualitet. Vi ender da paany ved Forevigelsen af de nu herskende Nationalitetsgrænser, blot ikke de iure men de facto: ikke i Kraft af et Princip, men som den faktiske og praktiske Følge af det almindelige Stavnsbaand, Staterne vilde tvinges til at haandhæve for ikke at gaa glip af nogen Del af deres Omraade.

Men for Spørgsmaalet om Krig eller Fred vil denne faktiske Fastlæggelse af Grænserne være af samme Betydning som den tilsigtede. Man tænke sig blot — som et ganske grelt Eksempel — at samtlige Indbyggere i et Land, f. Eks. Holland, ved en stor Naturkatastrofe mistede Livet alene med Undtagelse af nogle faa Hundrede. Disse kunde da, i Kraft af Indvandringsforbudet, dele hele Landet imellem sig og alle blive Storgodsejere og Mangemillionærer. Som Arbejdskraft

kunde de indføre Slaver fra Kolonierne eller give Adgang til de omliggende Staters Befolkning, men vel at mærke: som retsløse, paa foreskrevne Vilkaar. — Der er vel næppe nogen, der tvivler om, at denne Herlighed ikke vilde vare længe. De tæt befolkede omliggende Stater vilde med Magt tiltvinge sig Adgang til det affolkede Land som et kærkomment Afløb for deres Befolkningsoverskud. Med andre Ord: en almindelig Lukning af Grænserne, hvad enten denne sker af nationale eller af andre Hensyn, er en direkte Fare for Freden, større uden Tvivl end de nationale Kampe, der ad den Vej kunde udelukkes.

Hvis Nationernes Selvbestemmelsesret derfor skal være en Vej til Fred og ikke netop det modsatte, fordrer og forudsætter den som nødvendigt Korrektiv: en almindelig Forpligtelse til at holde Grænserne aabne, til at afholde sig fra enhver Vanskelig- eller Umuliggørelse af Ind- og Udvandring. En saadan Forpligtelse har egentlig altid været en almindelig folkeretlig Forudsætning — man har jo overfor Kina, der ikke ønskede Omgang med fremmede, med Magt haandhævet denne Forpligtelse. Men den under Krigen naturlige Kontrol med Færdselen over Grænserne er ved at udvikle sig fra en i Øjeblikket nødvendig praktisk Forholdsregel til et systematisk udnyttet Vaaben i den politiske Kamp. At faa denne Udvikling standset i Tide er en af de allervigtigste Opgaver for en fredsvenlig Politik. Thi uden dette Korrektiv fører Territoriernes Selvbestemmelsesret direkte til Krig ved at forhindre en naturlig Udløsning af den Spænding, som Nationernes ulige stærke Vækst medfører.

Men hermed er vi allerede ovre paa den anden Krigsaarsags Omraade: selve Spændingen mellem Staterne som Følge af voksende og aftagende Befolkning, politisk og økonomisk Kraft m. m. Som vi saa, er det uden Forskel, om det almindelige Stavnsbaand paalægges, Grænserne lukkes af nationale eller af andre Hensyn. Og paa samme Maade er det ligegyldigt, om Spændingen direkte hidrører fra en for tæt Befolkning eller fra en maaske mindre Befolknings intensere økonomiske Liv, fastere Organisation, eller hvad det nu kan være der gør, at økonomisk og politisk set en Indbygger i det ene Land gælder for to af det andets. Det staar derfor fast, at den Forholdsregel, som vi fra nationalt Synspunkt erkendte som uomgaaeligt nødvendigt Korrektiv til Nationernes Selvbestemmelsesret, hvis denne skal være en Vej til Freden og ikke det modsatte, — at denne samme Forholdsregel, nemlig

almindelig Vandringsfrihed, ogsaa viser sig som uomgaaelig nødvendig, naar vi betragter Krigs- og Fredsmulighederne fra et økonomisk Synspunkt.

III.

Det er altsaa givet, at baade nationale og økonomiske Grunde gør en almindelig Stavnsbaandsløsning og Aabning af Grænserne til uomgaaelig Betingelse for en fredelig Udvikling. Men det er nødvendigt at undersøge, hvorvidt en saadan Ordning i sig selv er mulig, om den ikke paa andre Omraader medfører Farer og betydelige Ulemper. En og anden vil maaske skræmmes af det liberalistiske i Tanken. Det er jo egentlig en fri og naturlig Ind- og Udvandring, der kræves: uhindret af statslig Indgriben, men derigennem ogsaa uden Kontrol eller Ledelse. Og de Erfaringer, man iøvrigt har gjort med Princippet „laissez faire, laissez aller“ har maaske ikke overbevist alle om Fortræffeligheden af denne optimistiske Lære. Det gælder imidlertid her om at se historisk paa Tingene. De Erfaringer, man kan have gjort med den økonomiske som med andre Friheder, er maaske ikke alle lige tiltalende. Ja, for mange kan det sikkert staa som Tidens store Opgave at finde nye Veje og Metoder paa de paagældende Omraader. Dette kan dog ikke hindre os i at indse, at disse Friheder i sin Tid og i Forhold til de herskende Privilegier og Tvangssystemer, der havde mistet enhver Sammenhæng med Livet og dermed enhver fornuftig Mening, var Fremskridt og i hvert Fald Gennemgangsled, der skulde og maatte passeres. Paa samme Maade kan vi maaske ogsaa hér let tænke os en Ordning af Ind- og Udvandringen, der betyder en virkelig Organisation, ikke til Fremme af Enkeltstats Interesser, men til alles Vel. En saadan Ordning kunde have til Formaal at hindre Tilgang af Mennesker til i Forvejen overbefolkede Egne, at sikre de udvandrede mod Skuffelser, at tilvejebringe den bedst mulige Fordeling af de produktive Kræfter o. s. fr. — en Slags verdensomfattende Arbejdsanvisning, administreret af et Organ, der frembød Sikkerhed mod Misbrug til øjeblikkelig Fordel for enkelte Stater eller Egne. En saadan Ordning vilde sikkert være langt at foretrække for en planløs, uhindret, „naturlig“ Ind- og Udvandring. Men dette Valg foreligger jo ikke. Hvad der nu kan blive Tale om, er Indvandringsforbud og -Skranker, der alene tjener Staternes snævraste Særinteresser. For at forhindre ufordelagtige Forskydninger af Grænselandenes nationale Præg vil man praktisk talt paalægge et verdensomfattende

Stavnsbaand og derved positivt forhindre den Befolkningsud-
 ligning, der — som vi har set — er en uomgaaelig Betin-
 gelse for Fred. Og i Forhold til dette fra et højere Synspunkt
 hensigts- og planløse Stavnsbaand tør man vel, uden overfla-
 disk liberalistisk Optimisme, anse Friheden for et Fremskridt.

Langt alvorligere er to andre Følger af en almindelig
 Stavnsbaandsløsning i Forbindelse med en stedsevarende Selv-
 bestemmelsesret for Territorierne. For det første Faren for, at
 der netop af nationalpolitiske Grunde bevidst organiseres
 Udvandring til en Nabostats Grænseegne, som man ønsker at
 erobre. I saa Fald bliver den fri Udvandring ikke et Middel
 til naturlig Udløsning af den Spænding, som hidrører fra ulige
 Befolkningsvækst i de forskellige Lande. Den bliver tværtimod,
 ganske som Grænsespærringen, et Kampmiddel, der lige saa
 vel kan forøge denne Spænding som udløse den. — Og for
 det andet vilde alle Landegrænser som Følge af de stadige
 Omlægninger blive ganske flydende. Naar man har set de
 mægtige Besværligheder, som selv ubetydelige Grænseflytning-
 er har medført, kan man let tænke sig, at en almindelig
 Opløsning af Statsgrænserne vilde umuliggøre al Administration
 og gøre Livet i Grænselandene utaaleligt, ikke mindst i øko-
 nomisk Henseende. En endelig Udvej af det Chaos, vi op-
 lever, viser sig først, naar Nationalitet og Statstilhørighed
 fuldstændigt løses fra hinanden, gøres til to hinanden
 aldeles uvedkommende Spørgsmaal. Først naar det fra et na-
 tionalt Synspunkt bliver lige saa uvæsentligt, hvilken Stat man
 tilhører, som det nu er fra et religiøst Synspunkt, er den
 søgte Udvej fundet. Som i sin Tid Religionsfrihed, bliver nu
 Nationalitetsfrihed det store, dyrebare Gode, Menneske-
 heden for enhver Pris maa tilkæmpe sig. — Denne Adskil-
 lelse mellem Stat og Nationalitet overflødiggør ikke den første
 Forholdsregel, Stavnsbaandsløsningen. Men medens denne har
 en mere speciel Karakter, bliver Nationalitetsfriheden det store
 varige Maal, vor Tids universelle Kulturproblem. (Iøvrigt kan
 jo ogsaa Vandringsfriheden ses under denne Synsvinkel: da
 den Aarsag til Grænselukning, der især interesserer os hér,
 netop er de nationale Hensyn, bliver ogsaa dens Ophævelse
 en Følge af Adskillelsen mellem Stat og Nationalitet).

IV.

Det er nødvendigt at opridse nogle Hovedtræk af den
 Ordning, der generelt udtrykt og i Forhold til den nu bestaaende

er kendetegnet som Nationalitetsfrihed. Og især vil det være nyttigt at sammenstille denne Løsning af Nationalitetsproblemet med andre almindeligt kendte.

Den bedste Belysning giver Sammenligningen med Religionsfriheden. Hvad betyder Religionsfrihed? Den betyder mangt og meget. Den betyder, at man opgiver den Forudsætning, at Tilhørighed til en bestemt Stat altid, eller blot normalt, er ensbetydende med Tilhørighed til en bestemt Religion. Den betyder, at Fremme af en enkelt Tro eller Kultus ikke mere anses som Statsformaal. Det hindrer ikke, at Staten baade organiserer og økonomisk støtter det kirkelige Liv, som det jo faktisk ogsaa finder Sted: enten for den Religion, til hvilken det overvejende Flertal af Statens Borgere bekender sig, eller for alle Trossamfund i Staten. Men det forhindrer, at Staten betragter den ene Religions Fremme paa de andres Bekostning som Statsformaal og betyder, at den saa at sige paa Forhaand, i Princippet, anser alle Religioner enten for sig lige vedkommende eller for sig lige uvedkommende. Religionsfriheden betyder, at i en vis Forstand Religionen er en Privatsag, og betyder naturligvis, at ingen paa Grund af sin Tilhørighed til den ene eller den anden Tro anses for statslig mere eller mindre værdifuld end andre. Statsformaal bliver derimod Sikringen af Borgernes Ret til religiøst Liv og religiøs Virksomhed overhovedet.

Det er ikke svært at overføre dette Billede paa Nationalitetsomraadet. Hvor Nationalitetsfrihed hersker, maa Staten opføre sig som at betragte en enkelt Nationalitet, en enkelt Kultur som alene sig vedrørende og dens Fremme paa andre Kulturers Bekostning som sit naturlige Formaal. Den Forudsætning, at Borgeren som saadan uden videre tilhører og bekender sig til det Kompleks af Kulturfænomener, der kendetegner en bestemt Nationalitet, dens Sprog, dens Litteratur, dens Maade at klæde og føre sig paa, dens Skikke, dens Synsmaader, dens Mad- og Drikkesædvaner, dens Personnavne osv. osv., — denne Forudsætning maa opgives og alle disse Ting helt overlades Privatlivet og det personlige Forholdsbefindende. Hvor Staten ikke kan undlade at organisere Omraader indenfor det nationale Liv, f. Eks. ved den offentlige Skoleundervisning, maa enhver Gruppe Borgere af passende Størrelse, der kræver sine Børn undervist paa deres Sprog, nyde den samme Støtte til denne Undervisning, som Staten gennemsnitlig ofrer paa den almindelige. Ingen maa paa Grund af sin Nationalitet, sin Kulturtilhørighed, stilles bedre eller daarligere end andre. Der-

imod maa Staten sikre Retten til nationalt Liv og national Virksomhed overhovedet o. s. v.

Der er saaledes en meget stor Forskel mellem denne Synsmaade og den sædvanlige socialistiske. Socialisterne underkender gerne Betydningen af det nationale i det hele, idet de anser de Skillelinjer, som Klasse modsætningen drager, for ganske anderledes afgørende. Deres Ønske om at se national Undertrykkelse forhindret bunder væsentligt — foruden i almindelige Retfærdighedshensyn — i Erkendelsen af, at saadan Undertrykkelse netop avler forøget Nationalfølelse, og den nationale Modsætning derved skærpes paa den økonomiskes Bekostning.

Nationalitetsfriheden er ogsaa væsentligt forskellig fra de Bestræbelser, der — især i Stater med nationalt meget blandet Befolkning — udfoldes for at sikre de forskellige nationale Interesser en retfærdigt afvejet Indflydelse paa Statsstyrelsen. Her forudsættes det altsaa netop, at Staten er en national Faktor, som det for enhver Nation i Staten gælder om at vinde Indflydelse paa. Fra vort Synspunkt derimod vil en Forfatning, der sætter sig dette Formaal, være en lige saa stor Vederstyggelighed som en, der satte sig til Maal at sikre de forskellige Konfessioners Tilhængere en forholdsmæssig Indflydelse paa Statsmagten og derved gjorde denne til en væsentlig konfessionel Indretning.

Hvad der skal tilstræbes, er lige det modsatte: at Spørgsmaalet om Nationalitet og Spørgsmaalet om Statstilhørighed bliver gensidigt fuldkommen irrelevante. Som i Schweiz den fransk opdragne Borger føler sig lige saa knyttet til Staten som den tysk opdragne, og omvendt Staten holder disse to saavel som den italiensk opdragne for lige gode Borgere, saaledes maa i enhver Stat Borgerens Forhold til Staten saavel som Statens til Borgeren gøres lige saa uafhængigt af hans nationale Bekendelse som af hans religiøse.

Langt fra at negligere det nationale bør Staten altsaa tværtimod henregne det til de Ting, for hvis Skyld Staten overhovedet er til. Der findes i enhver Stat et Antal saadanne absolute Statsformaal, der netop kendetegnes ved, at det offentlige ikke tager noget Standpunkt i den paagældende Henseende, men sikrer Tingen i al Almindelighed. Det gælder om Beskyttelsen af Liv og Formue, af Adgangen til Udøvelse af de statsborgerlige Rettigheder, af Retten til religiøs Bekendelse og Kultus, og bør altsaa ikke mindre gælde om Retten til national Bekendelse og Virksomhed. Nationalitetsfriheden

eller Adskillelsen mellem Stat og Nationalitet betyder m. a. O.: at Retten til nationalt Liv ophøjes til en almindelig Borger- eller Menneskerettighed, for hvis Sikkerheds Skyld Staten er til, men som den afholder sig fra Indblanding i.

Og ikke blot fra Freds-, men ogsaa især fra selve det nationale Synspunkt fremtræder denne Ordning som den eneste acceptable. Ligesom vi kun anerkender den Religiøsitet, der bestaar i et inderligt personligt Forhold til de religiøse Værdier, medens vi ser ned paa den, der er iblandet alskens Verdslighed som Magt-, Levebrøds- eller andre Hensyn, saaledes bør vi kun anse den som nationalt følende, der staar i et inderligt personligt Forhold til den Kultur, han tilhører i Kraft af Fødsel, Opdragelse eller Valg, og vrage den Nationalfølelse, der er iblandet eller dækker over politisk Magtbegær eller andre materielle Hensyn.

V.

En Stat har fornylig vedtaget at lukke sine Grænser for et Nabolands Overskudsbefolkning og samtidigt at indkalde en Verdenskonference til Undgaaelse af fremtidige Krige. Denne Fremfærd repræsenterer en hel Type af Fredsprojekter: de, der vil hindre Virkningen, medens de fremmer Aarsagen. En beslægtet Type af saadanne Projekter foreslaar almindelig Afrustning eller Ophævelse af Staternes Ret til Selvtægt, idet de overser, at Vejen er lige saa langt borte som Maalet. For at en Vej skal kunne føre os til et Maal, er det ikke nok, at den ender ved Maalet. Vi maa for det første kunne gaa ad den, d. v. s., at den maa begynde omtrent der, hvor vi nu staar. Og dernæst maa vi ville gaa ad den.

Den rette Fremgangsmaade maa derfor være at undersøge, om der indenfor vor nuværende Orden findes Spor af Veje, der peger henimod det foreskrevne Maal, og som ved omhyggelig Pleje kunde gøres farbare. Kort sagt: det er ved det givne Udgangspunkt, ikke ved Maalet, at Søgningen efter en Vej maa begynde.

Det var et Komplex af Stater med almindelig Vandringsfrihed som folkeretlig og Nationalitetsfrihed som statsretlig Hovedsætning, vi fandt som Løsning paa den foran stillede Opgave. Hvad der nu paatvinger sig, er da det Spørgsmaal: om der i vore Samfund, som de er i Dag, foreligger noget Udgangspunkt for en saadan Udvikling, eller om den er saa revolutionerende, at selve Maalet, en almindelig Fred, lige saa vel kunde søges opnaaet direkte. —

Af de europæiske Stater før Krigen omfattede de fleste og største en Flerhed af Nationaliteter. Det gjaldt først og fremmest om Rusland, det gjaldt om Tyskland, om det habsburgske Monarki, om Balkanstaterne, om det europæiske England, om Belgien, om Schweiz. Rene eller tilnærmelsesvis rene Nationalstater var Undtagelsen — „Udkantstaterne“: Skandinavien, Holland, Frankrig, de sydlige Halvøer — det modsatte Regelen. Hvorledes var de forskellige Nationaliteters Stilling i Staten? Det er tilstrækkeligt bekendt, hvorledes i Rusland, i Tyskland, i næsten enhver Stat Kampen førtes fra Regeringens og den herskende Nationalitets Side mod de nationale Mindretal og deres Kultur. Men der er en mærkelig Omstændighed ved denne Kamp: den førtes, skønt af Regeringerne, ikke i Kraft af Lovene, men udenom dem, ja ofte paa Trods af dem. Intet Steds var — paa ubetydelige Undtagelser nær — den ene Nationalitets Forret og de andres mindre Ret legal, saa at Undertrykkelsen kunde ske aabenlyst i Kraft af Lovene. Overalt førtes den i Mørket, gennem Fortolkninger, Forvrængninger af Lovene, gennem administrativ Praksis og paa utallige andre lyssky Maader. Den legale Ordning var overalt baseret paa Borgernes Lighed for Loven uden Hensyn til Nationalitet. Men hvorledes afvise som revolutionær og uforenelig med Statens Væsen en Ordning, der allerede bestaar de iure og kun gennem tilfældige Regeringers vilkaarlige Fremfærd paa Trods af Loven ikke er naaet til Udfoldelse?

Og Forholdet ligger ganske paa samme Maade for Vandringsfrihedens Vedkommende. Før den sidste Krig var det normalt enhver tilladt at rejse og slaa sig ned, hvor han havde Lyst. Gennem gensidige Traktater tilsikrede Staterne endog deres Borgere de samme Livs- og Arbejdsvilkaar i Udlandet som i Indlandet. Hist og her forsøgte man undtagelsesvis at holde visse Indvandrere borte gennem frygtomme Kontrolbestemmelser: overfor den gule Race i Amerika, overfor Udvandrere fra Rusland i forskellige Lande, dette dog kun af rent forbigaaende politiske Grunde. Først under Krigen opstod en almindelig Kontrol med Færdselen over Grænserne, en Kontrol, der som nævnt efter Krigen mange Steder er opretholdt som systematisk udnyttet Middel i den politiske og nationale Kamps Tjeneste. At det maa være en af de vigtigste Opgaver for en fredsvenlig Politik at faa denne Fremfærd standset i Tide, er ligeledes fremhævet. Men her, i endnu højere Grad end ved Nationalitetsfriheden, kan det siges, at hvad der forlanges ikke er andet, end hvad der udgjorde den

normale Tilstand i Staterne før Krigen. Der er altsaa hverken paa det ene eller det andet Omraade Tale om noget fjernt, utopisk, uopnaeligt.

Det skal blot berøres, at Vandringsfriheden for Kolonier-nes Vedkommende er ensbetydende med en sand Aabning af Dørene for alle Jordens Folk, ligesom Nationalitetsfriheden alene kan gøre vort Herredømme dér taaleligt for Beboerne. Til- sammen vil de to Principer medføre den Likvidation af de europæiske Staters selvtagne Formynderskab over disse Egne, der i stadigt højere Grad viser sig nødvendig for vor Verdens- dels indre og ydre Sikkerhed. — Ogsaa det for mange Stater skæbnesvangre Underbefolkningsspørgsmaal finder sin Løsning ad samme Vej, som i mange Tilfælde derfor vil blive Staterne foreskrevet af deres simple Egoisme.

Det er derfor ikke for meget sagt, at de to foreslaede Udveje langt fra at have en utopisk Karakter harmonerer med vore Institutioner og vore normale Forhold, der afgiver et fuldtud naturligt Udgangspunkt for en Udvikling i den Retning.

VI.

Den paafaldende Lighed mellem Statens Forhold til Re- ligationen i de Lande, hvor Religionsfrihed virkelig hersker, og dens Forhold til Nationaliteten under den Ordning, der her er antydnet, fører — man kunde sige: frister til at se denne i en større historisk eller sociologisk Sammenhæng. —

De mest primitive Samfund, vi kender, er visse australske, afrikanske og Indianerstammer. Man kan fremhæve visse fælles Træk ved deres Kultur, og da især dette: at de forskellige sociale Dannelser, vi plejer at holde ude fra hinanden, Sam- fundsordning, Religion, Økonomi, Tænkemaade o. s. v. er saa- ledes sammenfiltret, at det er umuligt at anvende disse Son- dringer paa deres Kultur. Vi ser f. Eks. en Stamme inddelt i forskellige Underafdelinger. Men de selv samme Gruppebeteg- nelser, der tjener til at holde Stammens Dele ude fra hinanden, bruges paa underfuld Vis til Inddeling af alle Omverdenens Ting. Ligesom forskellige moderne Sprog endnu anlægger den Sondring mellem Han- og Hunkøn, som vi kender fra Menneske- og Dyrelivet, paa de fleste af Naturens Fænomener, saa at f. Eks. Solen bliver Hunkøn, Maanen Hankøn eller omvendt, saaledes fordeler de primitive alt, hvad de iagttager, indenfor de Rammer, der tillige angiver Stammens Inddeling. Blandt de Ting, der saaledes sættes i Klasse sammen med en eller

anden Underafdeling af Stammen, er f. Eks. ogsaa Verdenshjørnerne. Det falder da af sig selv, at den paagældende Stammedel, naar der slaas Lejr, tager Plads i det Verdenshjørne, den staar i Klasse med. Ogsaa de forskellige Dyr og Planter er naturligvis fordelt mellem Stammens Undergrupper, som derved er henvist til at holde sig til visse Næringsmidler og Næringsveje og holde sig fra andre. Og naar man nu ved, at hver Stamme eller Stammedel har sit Dyr, sin Plante eller anden Naturgenstand, saasom Nordenvinden, til særligt Stammemærke eller -Guddom, vil man forstaa, at ogsaa Religionen er indfiltret i dette ejendommelige Omverdensbillede. At Menneskenes Forhold overfor hinanden og overfor Tingene ogsaa nødvendigvis er bestemt ved enhver Persons og enhver Tings Plads i Systemet, er hvad man kunde vente. Men følgerigt bestemmer dette Kompleks af Kategorier Stammens hele materielle og aandelige Kultur, er paa én Gang dens Religion, dens Moral, dens Logik, dens Økonomi, dens Organisation o. s. fr. Hvad der karakteriserer primitiv Kultur, er altsaa den manglende Differentiation af Kulturen til forskellige afgrænsede Kulturomraader: det hele maa ses under ét.

Sætter vi umiddelbart denne Kulturtilstand ved Siden af vor Tids, er det Kulturens Spaltning eller Deling, der kendetegner den moderne og allerede den senere antike. Denne Kulturdeling er ikke uden Forhold til, men paa den anden Side heller ikke identisk med den vel kendte Proces, vi kalder Arbejdsdeling. Problemet Kulturdeling contra Arbejdsdeling kan illustreres ved et ganske moderne og nærliggende Tilfælde. Hvis f. Eks. en Retskreds er for stor til, at én Dommer kan overkomme alle Sagerne, kan man ansætte to Dommere. Det kan ske paa den Maade, at begge faar med alle Slags Sager at gøre. I saa Fald kan der maaske nok tales om Arbejdsdeling, men den bunder ikke i nogen Kulturdeling. Anderledes hvis den ene Dommer bliver Civildommer, den anden Straffedommer. Her er Arbejdsdelingen foretaget paa Grundlag af Kulturdeling, men ikke som Følge deraf. Der har i Tidens Løb dannet sig en betydelig Forskel paa Civilret og Strafferet. Strafferetten ser stadigt mere paa Individet og de individuelle Omstændigheder ved Forbrydelsen, hylder altsaa en udpræget subjektiv Opfattelse af Ansvar, medens det civilretlige Ansvar er langt mere objektivt bestemt. Man kan blive civilt ansvarlig for andres Handlinger: sine Tjenestefolks, sine Børns, og kan gennem Garanti paatage sig Ansvar for næsten hvad det skal være. Det er altsaa ikke rent tilfældigt, at Arbejds-

delingen sker efter denne Skillelinje, selv om det ikke er Kulturdelingen, der ligefrem har fremkaldt Arbejdsdelingen. Dette er derimod Tilfældet, naar de kommunale og Politimesterforretningerne er blevet frataget Dommerne og henlagt under særlige Organer. Det var her ikke Nødvendigheden af en Arbejdsdeling, der fremkaldte Udsondringen. Det var Kulturdelingen, in casu en ændret Opfattelse af visse Forretningers Karakter, der nødvendiggjorde deres Adskillelse fra Domsvirksomheden. Som man ser: Forholdet mellem Arbejdsdeling og Kulturdeling kan arte sig forskelligt. Det er et stort sociologisk Problem, hvilke Love der her gælder, og da især hvilken af de to Parter der er den stærkeste, den egentlige Aarsag, og hvilken der blot er et Produkt af den anden. Jeg kunde tænke mig, at man engang vil naa til det Resultat, at hvor Arbejdsdelingen gaar jevnside med en Differentiation af Samfundet i Kaster, Stænder, Klasser i moderne Forstand eller deslige, der er det i Virkeligheden en Kulturdeling, der har fundet Sted og er den egentlige drivende Kraft. Det er ikke nødvendigt her at komme nærmere ind paa dette Problem. Det er tilstrækkeligt at fastslaa, at de Yderpunkter for kulturelle Tilstande vi kender: de nævnte primitive Folk og den moderne europæiske Kultur, set ved Siden af hinanden tydeligt viser denne ejendommelige Deling af Kulturen i en Række adskilte Omraader: Religion, Moral, Videnskab, politisk Organisation, Næringsliv o. s. fr.

Men det synes, som om det yderligere er muligt at fastslaa, at de store Forandringer indenfor vesteuropæisk Kultur, der næsten med Enstemmighed opfattes som Kulturfremskridt eller -Tilbageskridt, kan karakteriseres som henholdsvis forøget eller formindsket Kulturdeling. Lad os tage den romerske Kulturs Omstyrning gennem Folkevandringen eller, med andre Ord, sammenligne den romerske med den middelalderlige Kulturtilstand. Det er ganske iøjnefaldende, hvorledes det romerske Riges klare Sondring mellem Statsmagt, økonomisk Magt, Religion, Moral, Retspleje o. s. fr. afløses af Middelalderen med dens Lensvæsen, d. v. s. Forening af Jordbesiddelse og politisk Magt, og med dens mægtige Gejstlighed, der forener religiøs, moralsk, ja al aandelig Myndighed med politisk, judiciel og økonomisk. Og omvendt: da man paany arbejder sig ud af Middelalderens Mørke, da er det Staten, der ved at holde Adel og Gejstlighed nede udsondrer politisk, judiciel, økonomisk og aandelig Myndighed — gennem Kongemagten med dens Kronjurister, gennem Konkordat eller Re-

formation, senere gennem Enevælden, tilsidst gennem Revolutionen og den moderne Statsordning med Adskillelse af lovgivende, dømmende og udøvende Myndighed. — Eller tag Religionsfriheden: det dyrebare og dyrt købte Kulturgode, der er fremgaaet som Led eller i Fortsættelse af den samme Udvikling, — er den ikke et rent Kulturdelingsprodukt, en Adskillelse af Stat og Religion, som er det direkte Forbillede for den Adskillelse, der her er Tale om? —

Har den darwinistisk orienterede Sociologi ikke gjort anden Gavn — og det er meget tvivlsomt — har den i hvert Fald lært os, hvor farligt det er at gøre en almindelig Udviklingslov, der som saadan jo kun kan formuleres i vageste Almindelighed, til universel Provesten, til almindeligt Kriterium paa godt og ondt i Liv som i Lære. Det skal næppe friste nogen at gentage den Tids Letfærdigheder paa et andet Grundlag. Det vilde ligge saa fjernt som muligt fra sand *esprit scientifique* at søge et Bevis for de foreslaaede Udvejes Rigtighed i deres Overensstemmelse med Kulturdelingens Princip eller endog at fordre, at enhver Plan til varig Ændring af den almindelige politiske Tilstand først maatte godtgøre at kunne ses under Synsvinklen Kulturdeling. Thi selv om denne Udviklingslov var nok saa sikker, var det jo slet ikke sagt, at vi vilkaarligt kunde fremme Udviklingen. Vi ved udmærket godt, at Planten ikke kan blomstre og bære Frugt, før den har naaet en vis Størrelse. Men det nytter ikke at trække i Bladene.

Og alligevel: naar man paa fri Haand, alene ud fra Betragtningen af en Situation og dens Momenter, er naaet frem til en klar Opfattelse af to bestemte Forholdsregler som de eneste mulige Veje ud af denne Situation, saa føler man nolens volens en vis Betyggelse, en vis forøget Tillid til sin Konstruktions Paalidelighed, naar man ser, at disse Udveje ligger i et Plan, følger en Linje, i direkte Fortsættelse af, hvad der altid har ført til Kulturvinding, til uomtvistede Fremskridt.

Var Problemet om gangbare Udveje det eneste, der rejste sig overfor det herskende Chaos, vilde der, efter hvad vi har set, maaske ikke være nogen Anledning til at se ubetinget pessimistisk paa den europæiske Kulturverdens Fremtid. Men lige saa vigtigt som Evnen, om ikke vigtigere, er Spørgsmaalet om Viljen til at naa ud over de nu herskende Tilstande. Og her ser jeg ikke rettere, end at Folkene befinder sig saa inderligt vel under Forholdene, som de er. Langt fra at skræm-

mes ved Udsigten til en ny Krig, holder Folkene i Almindelighed denne for en given Ting, som de, ikke uden Forventning, forbereder sig paa, aandeligt og materielt. Det kunde derfor synes, som om intet var mere ørkesløst end at søge Udveje, som ingen beder om, at ville tilfredsstille en Efterspørgsel, der ikke eksisterer. Jeg nærer heller ikke den mindste Tvivl om, at det ikke vilde gaa den, der bød Folkene et sikkert Middel til Undgaaelse af Krig, bedre end det gik Opfinderne af Lynaflederen eller Koppeindpodningen. Der var god Brug for, stor Trang til disse Ting. Men Trang er nu engang ikke ensbetydende med Efterspørgsel. Alligevel maa man jo have Lov til at rejse Problemet som Problem, — som man stiller sig en Skakopgave eller en matematisk. Og en vis nysgerrig Interesse synes mig i hvert Fald tilgivelig overfor det Morads, man sidder i til op over Ørene.